

TÓTH ENDRE

A növényvírusok elnevezéséről

Napjainkban már természetes, hogy a legkülönbélebb gazdaszer-
vezeteket megfertőző vírusok rendszertana egységes, hiszen a
besorolást (a nemzetség szintjéig) a nukleinsav típusa, a sokszo-
rozódás módja és a virion szerkezete határozza meg.

A növényvírusok esetében a rendek, családok elnevezésének
képzésmódja megegyezik az emberi vírusoknál megszokottakkal.
Ugyancsak megegyezik a nagybetűs rövidítések képzése, tehát:
tobacco mosaic virus (TMV), azaz dohány mozaik vírus. A ma-
gyar névből nem képzünk rövidítést (a példánál maradva: a
DMV nem használható), mert félrevezető lehet.

A gazdaszervezetekben, a tünetekben és ebből következően a
vírusfajok elnevezésében viszont nagy különbségek vannak.

A legtöbb növényvírus esetében az angol elnevezések tükör-
fordításait használjuk. A nevek vagy az elsőként leírt gazdanövé-
nyen észlelhető, vagy a vírusfaj okozta legjellemzőbb betegség-
tünet(ek) alapján születtek. Néhány példa az egyszerű névkép-
zésre: „dohány mozaik vírus” (tobacco mosaic virus), „szegfű
foltosság vírus” (carnation mottle virus), „burgonya levélgöndö-
rödés vírus” (potato leafroll virus). Az összetett víruselnevezés
sem ritka: pl. „lóbab nekrotikus sárgaság vírus” (broad bean
necrotic yellows virus), „paradicsom ál-levélgöndörödés vírus”
(tomato pseudo-curly top virus). E legutóbbi példánk azt is
szemlélteti, hogy a magyar elnevezés (nagyon helyesen) nem
mindenáron a szótár címszavának első helyen szereplő megfele-
lőjét használja, hanem a betegség lényegét legjobban kifejező
magyar szót. Érdemes tehát angol nyelvű virológiai szakszöveg
fordításakor fellapozni a magyar nyelvű növénykórtani szakkiad-
ványokat, például a nemrég (1999-ben) megjelent „Növényvírus-
ok és virológiai vizsgálati módszerek” című munkát, amelyben
Horváth József akadémikus külön fejezetben foglalta össze a nö-
vényvírusok rendszertanát és nevezéktanát.

Ennek megfelelően pontosabb lett volna például a legutóbbi
„Szócsiszolás” rovat egyik hozzászólójának meghatározása is,
melyben a Bunyaviridae család, Tospovírus nemzetség, „paradi-
csom foltos rothadás vírusát” említi. E vírusnak a szokásos elne-
vezése: „paradicsom foltos hervadás vírus” (tomato spotted wilt
virus). Ehhez hasonló példa: a közelmúlt egyik (egyébként szak-
mailag szenzációs) általános virológiai munkájában olvasható
egy vírus elnevezés, amely szerint a red clover necrotic mosaic
vírus magyarul vörös lóhere hullafoltos vírus lenne. A hivatalos
magyar elnevezés ugyanakkor: „vöröshere nekrotikus mozaik ví-
rus”. Itt érdemes megállnunk egy picit: vajon miért nem fordí-
tották le a névadók annakidején a „necrotic” szót elhalásosnak?
A magyar szó pedig elég jól megfelel az eredeti jelentésnek (16
vírus magyar elnevezésben szerepel a nekrotikus szó). Talán egy
elkövetkezendő, nagyobb lélegzetű virológiai munkában megkí-

sérelhető ennek fordítása. A „mozaik” szó ugyanakkor a magyar-
ban meghonosodott, rövid megfelelője nincs, így magyarítása
nem célszerű. (Több tucat vírus elnevezésében szerepel, ezek
többnyire nem rokonai egymásnak).

Az elnevezések többségében kifejezetten szépre sikeredtek a
magyarítások, pl. „citrus tarkaság vírus” (Citrus variegation vi-
rus), „cseresznye aprógyümölcsűség vírus” (cherry little cherry
virus) stb.

Még egy szó, amelyet nem fordítunk le a vírusok magyar el-
nevezésében (14 eset). Ez pedig nem más, mint a „klorózis”, pl.
„saláta klorózis vírus” (lettuce chlorosis virus). Ennek „sápkör-
ként” történő fordítása valóban erőltetett lenne, ezenkívül a
klorózis szó jelentését a mezőgazdaságban dolgozó nem növény-
védelmi végzettségűek is értik.

A fenti példákban érzékelhető és az angol eredeti elnevezések
szóformáiból is következik, hogy a vírus nevébe az általa okozott
betegség egy adott szakaszának tünete került s nem pedig a be-
tegség mint folyamat. Tehát: „uborka sárgaság (és nem sárgulás)
vírus” (cucumber yellows virus), „aszparágusz törpeség (és nem
törpülés) vírus” (Asparagus stunt virus) stb. Létezik ugyanakkor
egy érdekes jelenség, amely újra és újra felbukkan, elsősorban
egyetemisták, kezdő szakemberek között. E szerint ők szeretik
akár élőszóban, akár írásban a *betegségfolyamatra* utaló szót
használni (ösztönösen ezt érzik pontosabbnak).

A legutóbbi példánkban azt is láthatjuk, hogy a névben min-
den szó (szövegben) kisbetűvel írandó, kivéve azon esetet, ami-
kor az angol nyelvű szó megegyezik a latin eredetivel vagy a gaz-
danövényfajnak csak latin neve létezik.

A névalkotásban az egyik legfontosabb követelmény a követ-
kezetesség, így hát el kell fogadnunk a már kialakult gyakorla-
tot, azaz a tüneti állapot nyomán történő elnevezést. Ezek után
viszont furcsa, hogy egyes nevekben mégis megmaradt a folya-
matra utaló elnevezés, lásd egy, már említett példánkat: „para-
dicsom foltos hervadás (és nem: hervadtság) vírus”. Ebben az
esetben talán következetesebb lett volna a vírus régebbi magyar
nevét meghagyni: „paradicsom bronzfoltosság vírus”.

Nagy ritkán még az angol elnevezésben is tetten érhető a kö-
vetkezetlenség, pl. beet mild yellowing (és nem yellows) vírus
(„cukorrépa enyhe sárgulás vírus”).

Előfordul más típusú, nem a tünettől függő névadás is. Nö-
vényvírusok között is van földrajzi nevet viselő, pl. Ourmia
melon virus (Ourmia Észak-Iránban található) vagy „paradicsom
Florida vírus”.

Egyes esetekben megmaradtak a régi elnevezések, pl. „kak-
tusz X vírus” (cactus virus X) vagy „burgonya Y vírus” (potato
virus Y). Ezek tehát élő, nem elavult elnevezések, olyannyira

nem, hogy a legnépesebb növényvíruscsalád is e vírusról kapta a nevét: Potyviridae.

E helyütt érdemes azt is kihangsúlyozni, hogy egy adott gazdanövényen észlelhető betegségtünet egészen más lehet, mint az azt előidéző vírus nevében szereplő tünet, pl. a dália *fakófoltsága* nevű betegségét az „uborka *mozaik* vírus” okozza. A dolog megfeleltethető annak, amikor például az ember kötőhártyagyulladását a „baromfipestis (Newcastle) vírus” okozza.

Virológus nem kerülheti meg a vírusoknál kisebb kórokozók elnevezésének kérdéskörét sem. Ez az, amit az angol nyelvű szakirodalom „subviral pathogens”, „other agents” szakkifejezésekkel illet. Ide tartoznak a viroidok, a vírusoidok és a prion(ok?). Érzésem szerint a „vírusoknál kisebb kórokozó” megnevezés megfelelő magyarítás lehet, mert alig hosszabb az eredetnél és kifejezi a dolog lényegét.

Nézzük először a viroidokat. Ezeket a kicsiny, csupán RNS-molekulából álló kórokozókat csak növényekből mutatták ki (bár a májgyulladás delta vírusának egy nukleinsavszakasza viroidszerű szerkezetet mutat). Névképzésük hasonlít a vírusokéra, pl. „krizantém törpeség viroid” (*Chrysanthemum stunt viroid*). A magyar elnevezésben a viroid szó mindkét „i” betűje rövid marad. Különbség a rövidítésben is van. A rövidítésben a nagybetűs szókezdő betűk után még egy kis „d”-t is kell írni, amely jelzi, hogy viroidról és nem vírusról van szó, pl. CSVd.

A vírusoidok is viroidszerű molekulák, azzal a különbséggel, hogy segítő (helper) vírusba burkolódva terjednek. Magyar szövegben az első „i” hosszú. A vírusoidoknak nincs önálló rövidítése, megnevezésük a segítő vírus alapján történik, pl. „bársonyos dohány foltosság vírus vírusoidja” (virusoid of velvet tobacco mottle virus).

Végül a harmadik, vírusoknál kisebb kórokozó, azaz a prion-betegségeket okozó kóros fehérje elnevezéséről inkább a humán és állatorvosokat kell állásfoglalásra bírni.

Még két rendszertani kategóriáról kell szólni, noha az ide tartozó szervezetek nem vírusok, hanem prokarióták. Az ok pedig az, hogy ezeknek a kórokozónak a járványtana és tünettana nagyon hasonlít a vírusokéra, így a növényvédelmi szakemberek közül nem a bakteriológusok, hanem a virológusok foglalkoznak velük.

Az első csoportba a növényeket fertőző Mycoplasmaszerű (MLO) szervezetek tartoznak, amelyeknek újabb neve: fitoplazma (*Phytoplasma*). Ezek névképzése a vírusokéval megegyező elvű (értelemszerűen a vírus szót a fitoplazma szó helyettesíti), pl. „csonthéjasok európai sárgasága fitoplazma” (*European stone fruit yellows phytoplasma*). Megjegyzés: a fitoplazmák (új) nevére írva felfigyeltem arra, hogy a Brencsán-féle szótárban a fitoplazma szó értelmezésére még azt használják, hogy „növényi protoplazma”. Ezek szerint e szakszó gyökeres jelentésváltáson ment át. Nagyon nem mindegy, hogy egy sejt saját anyagát vagy egy kórokozóját illetünk egy szóval. Az viszont világosan látható, hogy a procaryotáknál megszokott latinus kettős nevezéktan itt nem alkalmazott, noha rendszeresen történnek próbálkozások annak bevezetésére.

A második csoportba a spiroplazmák tartoznak (szintén a Mollicutes osztályból). Ezeknél viszont a hagyományos kettős nevezéktan él, vagyis pl. *Spiroplasma citri*, vagyis magyarul: „citrusfélék spiroplazmája”. Ritkán mindkét elnevezési módot használják, pl. *Spiroplasma kunkelii*, másnéven *corn stunt spiroplasma*, azaz „kukorica törpeség spiroplazma”.

Remélem soraimmal sikerült a vírusok elnevezésének kérdéskörét árnyaltabbá tenni és továbbgondolkodásra ösztönözni.